

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»

ГОМЕНЮК ЗОРЯНА ПЕТРІВНА

УДК 340.12

**КОНЦЕПЦІЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ
Б. КІСТЯКІВСЬКОГО:
ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ВИМІРИ**

12.00.12 – філософія права

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі теорії та філософії права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор
Сливка Степан Степанович,
Національний університет
«Львівська політехніка», завідувач
кафедри теорії та філософії права,
Заслужений юрист України

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Цуркан-Сайфуліна Юлія Василівна
Чернівецький юридичний інститут
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права,

кандидат юридичних наук, доцент
Копельців-Левицька Єлизавета Діонізіївна,
Дрогобицький державний педагогічний
університет, заступник декана історичного
факультету з виховної роботи

Захист відбудеться «19» вересня 2018 р. о 10-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» (79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3, ауд. 301 XIX навчального корпусу)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1)

Автореферат розісланий «16» серпня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Бортник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах здійснюваного реформування правової системи одним з найактуальніших напрямів комплексного вивчення проблем влади та держави, їх ролі в суспільстві, його керованості, питань удосконалення правового, політичного та соціально-економічного життя суб'єктів суспільно-політичних відносин у їх взаємозв'язках та взаємодіях є дослідження філософсько-правових і соціологічних вимірів феномена державності, її сутності і змісту, сенсу і цінності, принципів устрою та механізмів ефективного функціонування, ролі і тенденцій розвитку. За останні два десятиліття значно посилилася увага до аналізу сучасної української державності, її історичних витоків з боку вчених – юристів, філософів, політологів, істориків, соціологів. Таке зацікавлення великою мірою зумовлене потребою знайти відповіді на складні запитання, пов'язані з переходом вітчизняної державності від радянського автократично-тоталітарного устрою, який іменував себе соціалістичним, до правової, демократичної держави, у якій передбачено функціонування розвиненого громадянського суспільства, місцевого самоврядування, гарантування прав і свобод людини та громадянина. Непрості й неоднозначні трансформаційні процеси, що супроводжувалися запозиченням, змішуванням і навіть рецепцією різноманітних політико-правових конструкцій та інституцій, спонукали інтелектуальні сили молодій незалежній країні до пошуку шляхів оптимізації такого болісного переходу, активізації досліджень специфіки генезису та функціонування держави як центрального елемента сучасної державності.

Актуалізація проблем суспільно-політичного розвитку та державно-конституційного будівництва в Україні спричинила масштабний дискурс учених-гуманітаріїв (не тільки правників, а й політологів, філософів, соціологів, психологів та інших), який, очевидно, триватиме і в майбутньому. Досить динамічно переосмислення більшості понять і категорій, їхнього змісту відбувається у правознавстві, методологічну основу якого становить філософія права та теорія права і держави, у межах яких здійснюється розробка наукових концепцій, обґрунтування понять і підходів до осмислення сучасних державно-правових явищ.

Теоретичною основою дослідження стали критично осмислені положення, аргументи та висновки, що містяться в працях і вітчизняних, і зарубіжних учених різних історичних епох. Серед них науковці з:

– філософії – Л. Герасіна, Л. Депенчук, І. Кант, В. Лозовий, Ю. Ляшенко (Вовк), В. Малахов, І. Огородник;

– філософії права – М. Альчук, Д. Анреєв, В. Бачинін, В. Бігун, О. Гришук, Є. Копельців-Левицька, М. Костицький, С. Максимов, В. Несересянц, В. Поздняков, Ю. Сайфуліна, С. Сливка, С. Хейман, М. Цимбалюк, А. Ющик;

– теорії права – Т. Андрусак, І. Василенко, А. Венгеров, В. Волинець, С. Гусарев, І. Жаровська, А. Завальський, М. Козюбра, М. Коркунов, А. Крижановський, Л. Кушинська, А. Лощикін, О. Пушкіна, П. Стецюк, В. Тимошенко, А. Фінько, Н. Хома, Ю. Шемшученко;

– історії права – О. Горбач, В. Кизяковський, В. Ковальчук, В. Марчук, М. Никифорак, М. Обушний, М. Палієнко, Д. Прокопов, І. Усенко.

Однак основне філософсько-правове дослідження здійснювалося на працях Б. Кістяківського (в оригіналі).

Зв'язок наукової роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації узгоджується з Основними науковими напрямами та найважливішими проблемами фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014–2018 роки, затвердженими постановою Президії НАН України від 20.12.2013 № 179, а також безпосередньо пов'язана з науково-дослідною роботою кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» «Філософські та теоретичні концепції держави і права» (державний реєстраційний номер 0113U001356).

Мета і завдання дослідження. *Метою дослідження є* обґрунтувати і доповнити філософсько-правову концепцію правової держави Б.Кістяківського новими положеннями.

Відповідно до поставленої мети потрібно було вирішити такі *завдання*:

- визначити зміст філософії державної влади;
- встановити сутність діалектичного розуміння правової держави;
- охарактеризувати метафізичні аспекти правової держави;
- доповнити перелік функцій правової держави;
- розкрити значення філософії моралі у правовій державі;
- дослідити природну технологію соціального життя в антропологічному вимірі;
- розвинути положення про взаємовпливи держави і права;
- віднайти форми влади у правовій державі, які впливають з організаційних норм громадянського суспільства;
- доповнити взаємовідносини індивіда і держави новими філософсько-правовими нормами.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у процесі функціонування правової держави.

Предмет дослідження – філософсько-правова концепція правової держави Б. Кістяківського.

Методи дослідження вибрано з огляду на завдання наукової роботи, з урахування об'єкта і предмета дисертації. Для найповнішої реалізації завдань і досягнення поставленої мети використано комплекс філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів. З-поміж способів науко-

во-пізнавальної діяльності у філософсько-правовому полі використано: системний метод та еволюційний – як основні для осмислення філософсько-правових вимірів концепції правової держави Б. Кістяківського (розділи 1–3); герменевтичний метод – для філософського осмислення проблематики (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2, 3.1); просторово-темпоральний метод – як спосіб аналізу плюралістичної інтерпретації сутності держави в теорії Б. Кістяківського (підрозділи 1.1 і 1.2); метод моделювання – як засіб аналізу філософської концепції правової держави Б. Кістяківського (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1–3.3); метод діалектики – як спосіб відтворення єдності об’єктивного і суб’єктивного, належного і суцього у правовій державі теорії Б. Кістяківського (розділи 1–3); конкретно-історичний метод – як спосіб дослідження філософсько-правових вимірів концепції правової держави Б. Кістяківського (розділи 1–3); метод дескрипції (опису), що властивий дослідженню загалом, та метод доповнюваності історіографії України.

Комплексне використання зазначених методів і прийомів дало змогу проаналізувати наукову літературу, сформулювати нові і такі, що наділені істотними ознаками новизни, положення та синтезувати висновки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації сформульовано наукові положення, які містять елементи новизни, а саме:

уперше:

– обґрунтовано, що філософія державної влади полягає не у владаруванні (пануванні) однієї людини над іншою, а в правовій організації життєдіяльності народу, де повинно панувати право, цивілізаційний правопорядок, попри можливу появу різноманітних непередбачуваних суспільних та правових явищ;

– запропоновано діалектичне розуміння правової держави, яке полягає в конотації народного представництва як необхідного чинника активного суспільного розвитку;

– визначено метафізичне публічно- і природно-правове розуміння організації влади у правовій державі, при цьому вказано на нематеріальні субстанції;

удосконалено:

– розуміння філософсько-правового змісту функціонування правової держави, який полягає в багатоаспектних і різноманітних її функціях та завданнях у справі організації народу для досягнень цінного спільного блага;

– значення філософії моралі у правовій державі, доведено, що онтологічними потребами є природне творення правового суспільства, виховання правової особистості з усіма своєрідними забарвленнями і відтінками, але високим рівнем правосвідомості;

– онтологічні положення антропологічного виміру правового порядку, що ґрунтується на природній технології соціального життя, а не виражений тільки у правових нормах;

набули подальшого розвитку:

– твердження про те, що існують взаємовпливи держави і права, у яких право перебудовує державу і перетворює її на правове явище або вивір права;

– задекларовані філософські положення Б. Кістяківського про існування трьох основних форм влади (батьківська, договірна, публічно-правова), які у правовій державі репрезентує громадянське суспільство;

– філософія правого аспекту взаємовідносин індивіда і держави – у принципі єдності прав та обов'язків, реалізація якого основана на відсутності протиріч між суспільними й особистими інтересами.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що запропоновані й обґрунтовані в дисертації висновки і положення можуть бути використані у:

правозастосовній діяльності – для узгодження практики застосування нормативно-правових актів з історично зумовленими на території України правовими і загальнолюдськими цінностями (*довідка про впровадження в практичну діяльність результатів дисертаційного дослідження Господарського суду Львівської області від 14.03.2018 № 04-07/208/18; довідка про впровадження в практичну діяльність результатів дисертаційного дослідження Франківської районної адміністрації від 14.03.2018 № 35-1665*);

науково-дослідній сфері – для поглиблення і розвитку всіх багатогоспектних філософсько-правових та історичних процесів, які сприятимуть об'єктивному дослідженню української науки;

педагогічній діяльності – для поглиблення та реконструювання всього українського філософсько-правового розвитку впродовж різних історичних періодів; онтологічних положень антропологічного виміру правового порядку.

Особистий внесок дисертанта. Усі наукові результати, викладені в дисертаційній роботі, отримані автором особисто. Сформульовані в дисертації наукові положення, висновки, рекомендації, пропозиції обґрунтовано автором самостійно, на підставі особистих досліджень та в підсумку опрацювання й аналізу значної кількості джерел монографічного, нормативно-правового та соціологічного характеру. Нові ідеї і розробки, пропозиції для впровадження опубліковано без співавторів.

Апробація результатів дослідження. Дисертація підготовлена та обговорена на кафедрі теорії та філософії права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка». Основні положення і висновки роботи були апробовані на міжнародних та всеукраїнських конференціях: «Кістяківський про правозахисну функцію

правової держави» (м. Львів, 11 квітня 2013 р.), «Теорія конституційної (правової) держави Б. Кістяківського» (м. Львів, 25 квітня 2013 р.), «Б. Кістяківський про правозахисну функцію правової держави» (м. Львів, 10 квітня 2014 р.), «Закон и порядок: материалы VII Международной научно-практической конференции» (г. Москва, 26 февраля 2013 г.), «Державознавча теорія Б. Кістяківського: філософсько-правовий підхід» (м. Львів, 25 квітня 2014 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у 13 публікаціях, з яких 2 статті опубліковані в науковому періодичному виданні іншої держави, 6 статей – у наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз, та 5 тез доповідей, оприлюднених на конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 216 сторінок, з них основного тексту – 184 сторінки, список використаних джерел (173 позиції) займає 17 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** наведено загальну характеристику роботи: обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження й охарактеризовано стан її розробки; визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, його методологічну, теоретичну основу; розкрито наукову новизну, сформульовано основні положення, що виносяться на захист, вказано теоретичну і практичну значущість роботи, відомості про апробацію результатів дослідження, публікації та структуру дисертації.

Розділ 1 «Філософсько-правові підґрунтя державотворчої теорії Б. Кістяківського» складається з трьох підрозділів, у яких здійснено огляд літератури, висвітлено методологічну базу та основні теоретико-правові питання щодо функцій держави.

У *підрозділі 1.1 «Плюралістична інтерпретація сутності держави: огляд філософсько-правових підходів»* встановлено, що плюралістичний підхід до дослідження сутності держави, її типологізації слугує філософським правовим підґрунтям всебічного з'ясування основ державної влади, обґрунтування її функцій. З позиції сьогодення інтерпретовано наявні думки, філософські та філософсько-правові підходи і висновки щодо сутності держави, яку пропонує Б. Кістяківський. Вважаємо, що відкриваються широкі можливості глибшого осмислення потреб розробки теоретичних конструкцій держави, визначення її завдань і ролі в суспільному розвитку. Відповідні творчі напрацювання різних дослідників послуговували методологічною основою дослідження концепції правової держави Б. Кістяківського.

У *підрозділі 1.2 «Методологія феномена державної влади»* висвітлено явище влади, яке виступає як право, можливість і повноваження

розпоряджатися й керувати підвладним об'єктом, тому акцент слід ставити на державній владі як факторі забезпечення стабільності, єдиному потужному арбітрі в парадигмі відносин між усіма суб'єктами суспільства. Методологією правової держави в розумінні Б. Кістяківського не виступає фізична та матеріальна сила в набутті влади. Ці чинники є вирішальними в екстремальних ситуаціях, тобто під час державних криз і революцій. Адже найважливішою ознакою влади у правовій державі є її моральне виправдання, хоча цим не вичерпується сутність влади, оскільки поняття влади є досить складним і суперечливим. Методологічні феномени державної влади найповніше містяться в закріплених правових нормах. Спочатку наявні фактичні відносини набувають характеру визначених нормами права. З'являється переконання, що те, що є, повинно бути, але поступово правова ідея, ідея належного вивищується над наявним тільки фактично, тому й фактичні відносини пристосовуються до належного у правовому сенсі. Усе це не має виправдання, змінюється й узгоджується з тим, що повинно бути. На думку Б. Кістяківського, над владою панує методологічна правова ідея, а влада в державі стає правовою, що є виправданим.

У підрозділі 1.3 «Філософське осмислення функцій держави» зазначено, що вихідною категорією, яка визначає місце компонентів у системі, котру цілком можна вважати формою суспільної організації, є функція держави. Поняття функції держави є важливим предметом юридично-наукового вивчення й філософсько-правового осмислення в контексті звернення до науково-теоретичної спадщини Б. Кістяківського. Однак учений замість терміна «функції держави» частіше використовує «функції влади», оскільки для держави потреба у владі, яка реалізує правові норми у державотворчому процесі, є першочерговою. Не тільки юридична формалізація права, а насамперед забезпечення правових норм (а це безпосередньо пов'язано з діяльністю держави) та незалежна охорона права є визначальними ознаками ефективного виконання державою правозабезпечувальної функції. Ця функція, з погляду практичного втілення універсальної мети існування безумовної форми суспільної організації, об'єктивується у трьох напрямках діяльності держави – законодавчому, виконавчому та судовому. Учений наголошує, що кожна гілка влади наділена тільки тими функціями, що мають реалізовуватися автономно (окремо), аби держава не стала жертвою узурпації чи абсолютизації влади. Тож всі державні функції мають забезпечувати єдність, цілісність і неподільність державної влади.

Розділ 2 «Ідея правової держави у теоретико-правовій спадщині Б. Кістяківського» складається з трьох підрозділів і присвячений обґрунтуванню ідеї правової держави у спадщині Б. Кістяківського.

У підрозділі 2.1 «Філософські детермінанти правової держави» зазначено, що, розглядаючи співвідношення «держава – право», Б. Кістяківський сформулював основні детермінанти правової держави: система

права повинна надійно захищати громадян, їхнє життя, свободи, власність та особисту гідність від будь-яких форм сваволі; правова держава є ідеальною конструкцією, яка спирається у своїх філософських теоретизуваннях на античні традиції, або правова держава – це абсолютно-монархічна, деспотична держава, у якій повноваження державної влади не обмежені, внаслідок чого суспільство, особистість повністю поглинаються, стають слухняними виконавцями рішень державної влади; можливе вторгнення позаправових явищ і сил у правову організацію функціонування правових держав, які начебто цілком сформувалися; конституціоналізм і парламентаризм; право гарантує підтримання цивілізованого правопорядку; панування верховенства права тощо. Однак, на думку українського вченого, у різних типах держав простежується різне ставлення до права, тому є відмінності і в детермінантах правової держави.

У підрозділі 2.2 *«Філософський зміст функціонування правової держави»* акцентовано увагу на сутності держави незалежно від її форми чи типу. Б. Кістяківський наголошує, що ця сутність з огляду на функціонування має свою динаміку розвитку, що залежить насамперед від стану суспільства, спеціальних завдань та конкретизується у відповідних напрямках її діяльності, пов'язаних з виконанням чітко визначених функцій, наповнених відповідним соціально-правовим змістом. Філософський зміст функціонування держави повинен втілюватися у певній інституалізованій формі безпосередньої організації державної влади і своєрідній політико-правовій моделі чи ідеальному типі, якому властиві чітко визначені універсальні властивості та ознаки. Важливу роль у філософському змісті держави відіграє з'ясування співвідношень держави і права, держави і суспільства, держави й особистості, як визначального (кожного зокрема) компонента загальної концепції. Так, обмежувачем влади у функціонуванні правової держави є права і свободи особи. Б. Кістяківський вважав, що функціонування правової держави неможливе в суспільстві, усі члени якого перевтілилися в опікуваних та сподіваються лише на милосердність, навпаки, потрібно, аби вони були заможними і ніколи не чекали добродійності.

У підрозділі 2.3 *«Публічно- і природно-правові форми організації влади»* розмежовано теоретичне і філософсько-правове державорозуміння як реальне об'єктивне явище, що перебуває в постійному розвитку, існує не саме по собі, а в тісному зв'язку з економічними, політичними, духовними умовами життя суспільства, з природою людини, її потребами.

Публічно-правові (теоретичні) відносини у правовій державі формують владу, її органи. У формах її організації має відобразитися багатогранна суспільно-політична і правова сутність поняття «влада», адже, за Б. Кістяківським, саме вона є основною ознакою держави. Публічно-правові форми

влади виявляються в державному управлінні, що є процесом реалізації державної влади, її зовнішнім, матеріалізованим вираженням.

Філософсько-правові відносини (або розуміння правової держави) випливають із звичаєвого права, як зовнішнього виразника природного права. Санкціоновані державою правові звичаї відіграють важливу роль у правовому регулюванні суспільних відносин.

Ці два види відносин формують три види влади: батьківську, договірну та публічно-правову. Правомірне використання батьківської влади (до певного віку) формує чотири чинники виховного процесу: фізичне, розумове, моральне, правове виховання. Договірна влада формує зобов'язально-правові відносини на основі договірного права. Публічно-правова влада у правовій державі – це офіційна державна влада, яка має суспільне визнання і повинна слугувати моральним авторитетом.

Розділ 3 «Людина і право у філософській концепції правової держави Б. Кістяківського» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Філософія правової особистості» наголошено, що правова держава та соціальна природа права тісно пов'язані з правовою особистістю. Правова особистість характеризується такими основними правовими категоріями: справедливість, етичний аспект свободної волі, природно-правове і критичне мислення, правова ідеологія, духовно-практичне освоєння світу, розвинена правосвідомість тощо.

На нашу думку, ці філософсько-правові характеристики Б. Кістяківський використовував у розкритті змісту правової держави. У правовій державі основну роль відіграє не тільки державна влада, складні особистості, яких можна іменувати правовими, а й звичайні громадяни (на яких мають вплив владні особистості), котрі, своєю чергою, також стають правовими особистостями.

У підрозділі 3.2 «Права людини у контексті взаємовідносин індивіда і держави» розвинено праволюднину проблематику, порушену не тільки Б. Кістяківським, а й іншими вченими, з огляду на концептуалізацію взаємовідносин індивіда і держави, що особливо актуально в сучасній Україні. Права людини вчений пропонував переосмислити в контексті конкретних соціальних, економічних та політичних умов і визначити, встановити гарантії прав самовизначення індивіда. З цією метою для збалансування взаємовідносин індивіда і держави в гарантуванні прав людини необхідно, щоб кожен індивід у суспільстві мав змогу користуватися економічними (такими, що гарантують право на власність, підприємництво, вільне розпорядження своєю робочою силою) та соціальними (тими, що забезпечують людині гідний рівень життя і соціальної захищеності) правами, тобто передбаченими загальновизнаним Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права (19.10.1973р.). А це досягається

здіянням розвиненого механізму гарантії забезпечення політичних прав усіх громадян. Цей механізм можна сформувати і налагодити його раціональне і правомірне функціонування тільки за умови, якщо індивідам держава забезпечить повноцінне користування політичними правами, які передбачають невтручання влади в особисте життя індивіда, право на приватність та свободу асоціацій, а також право на участь в управлінні і контролі діяльності держави та всіх її органів.

У підрозділі 3.3 «*Антропологічні виміри правопорядку*» досліджено, що правопорядок у правовій державі має антропологічний зміст. Відповідно до концепцій Б. Кістяківського, право існує як національний факт і як сукупність правових норм, тому правопорядок у житті і правопорядок у правових нормах є різними поняттями. Перше дисциплінує суспільство, тобто право як соціальне явище упорядковує і регулює відносини між членами суспільства, сприяє розвитку і зміцненню правопорядку. Проте рівень правосвідомості суспільства впливає на стан правопорядку в ньому. Якщо правосвідомість скеровано на свободу особистості, її недоторканність, то антропологічні виміри такої соціальної даності, як правовий порядок, визначають його стабільність, наступництво й еволюційну поступовість.

Зазначено, що антропологічний «переворот» у науці відбувся в 60-ті роки ХХ ст. Він актуалізував антропологічний підхід до праворозуміння, у якому можна виокремити два аспекти – біоантропологічний (біосоціальний) й етнографічний (етнологічний). Перший з них акцентує увагу на тому, що право зумовлене недосконалістю біологічної (біосоціальної) природи людини, другий – на тому, що право вбирає в себе етнокультурні норми, які не завжди онтологічно узгоджені. Звідси – різний ступінь правопорядку, який залежить і від самої природи людини, і від місця проживання. Тому важливо вести пошук модерних (насамперед відповідних конкретним історико-правовим умовам) антропологічно орієнтованих напрямів дослідження, передусім правознавчої антропології, антропології культури в широкому контексті філософської антропології. Цей антропологізм українського правознавця змістовно викладено в доктринальному визначенні поняття «*правапорядок*», яке він обґрунтовував в одному з часописів так: «*Правовий порядок – це система відносин, за якої всі особи певного суспільства мають найбільшу свободу діяльності і самовизначення*» («Юридический вестник», Москва, 1907. Кн. XVII).

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні на основі одержаних наукових та практичних результатів розв'язано задеклароване наукове завдання – обґрунтовано актуальність концепції правової держави Б. Кістяківського. Цьо-

му сприяли філософські загальнонаукові та спеціально-наукові методи дослідження, за допомогою яких розкрито модель правової держави.

Головні наукові та практичні результати дослідження:

1. Філософія державної влади полягає не у владарюванні (пануванні) однієї людини над іншою, а в правовій організації життєдіяльності народу, де має панувати право, цивілізований правопорядок, незважаючи на можливу появу різноманітних непередбачуваних суспільних та правових явищ. Органи влади покликані служити суспільству, а не відстоювати власні інтереси. Народ довіряє їм виконання владних повноважень як вибраним, авторитетним особам, які вже проявили себе на практиці, займаючи інші посади. Тож свої владні функції вони мають виконувати на користь загальному благу, в інтересах усього народу.

2. Діалектичне розуміння правової держави полягає в конотації народного представництва як необхідного чинника активного суспільного розвитку. Народне представництво у правовій державі має різні ступені діалектичного шляху, взаємозв'язки і суперечності, оскільки йдеться про громадський або народний характер правильного й нормального виконання державних функцій. У діалектичній логіці про правову державу містяться найзагальніші закони розвитку, які випливають з боротьби протилежностей і закінчуються встановленням зв'язку між ними. Тобто, щоб вибудувати цілісне вчення про правову державу, Б. Кістяківський пропонує брати до уваги різні варіанти, наведені дослідниками (навіть альтернативні), і долати наявні суперечності завдяки логіці, умовиводам про можливі проекти державної влади, вдаючись іноді до математичних антиномій.

3. Метафізичне публічно- і природно-правове розуміння організації влади у правовій державі міститься не в матеріальному забезпеченні членів суспільства, а в духовному, яке повинно слугувати обов'язковою і першочерговою нематеріальною субстанцією. Адже провідним елементом правової держави є духовна культура, яка, своєю чергою, творить матеріальну культуру. Людина як духовна істота спрямована до трансцендентного, її творче ставлення до своєї мислительної та екзистенційної діяльності актуалізує виконання завдань у формуванні та функціонуванні правової держави, яка характеризується публічно- і природно-правовими формами організації влади. Це стосується і держави, і функціонування справжнього громадянського суспільства. Тільки держава володіє всією повнотою влади і має у своєму розпорядженні всі її форми, однак у правовій державі ця своєрідна монополія набуває специфічних особливостей. Вони полягають в тому, що держава делегує (децентралізує) частину владних повноважень різним соціальним організаціям, до яких прихильне громадянське суспільство.

4. Філософсько-правовий зміст функціонування правової держави полягає в багатоаспектних і різнопланових функціях та завданнях щодо орга-

нізації народу для досягнення цінного суспільного блага. Звернення Б. Кістяківського до проблематики функцій держави зумовлене насамперед тим, що він прагнув аргументовано й послідовно викласти своє ставлення до теорії розподілу влад, її інтерпретації зарубіжними і вітчизняними ученими. Застосування функціонального підходу до інтерпретації влади, яка, за концепцією Б. Кістяківського, повинна сприйматися як єдина, цілісна і неподільна, дає підстави для філософського осмислення її у трьох функціональних вимірах. Акцентуючи на доцільності врахування специфіки реалізації функцій держави залежно від владних повноважень окремих органів державної влади, український державознавець переконливо й аргументовано доводив, що розподіл між ними функціональних обов'язків відповідно до різних функцій держави аж ніяк не суперечить єдності державної влади, що, звичайно, є гарантією ефективного виконання самою державою своїх функцій.

5. У правовій державі високе місце займає філософія моралі, яка зумовлюється онтологічними потребами і є природним творенням правового суспільства. Щоб створити правове суспільство, потрібно виховати спочатку правову особистість. Для цього слід враховувати, що правові ідеї у свідомості кожного народу отримують своєрідне забарвлення і відтінок. Саме такі моральні положення потребують докорінних реформаторських трансформацій. Значною мірою такі трансформаційні перетворення повинні стосуватися взаємовідносин держави й особи (індивіда), з природи яких випливає захист і гарантування прав людини та громадянина. Для цього потрібно сумлінно вивчити відповідні концепції прав людини, переосмислити їх у контексті конкретних соціальних, економічних та політичних умов, а потім звернутися до практичних аспектів визначення, становлення та гарантії прав самовизначення індивіда, вважаючи недостатнім декларування принципів індивідуальних та соціальних свобод, які нехтують моральні зобов'язання.

6. Антропологічний вимір правового порядку в державі ґрунтується на природній технології соціального життя, а не тільки виражений у правових нормах. Вважаючи право соціальним явищем, людство розглядає його як єдину ефективну систему, що дисциплінує суспільство, впорядковує і регулює відносини між його членами, тому право виступає як своєрідна технологія соціального життя, покликана впорядкувати його і втілити в соціальному світі ідеали належного.

7. Існують взаємовпливи держави і права, у яких право перебудовує державу і перетворює її на правове явище або витвір права. Однак роль права у процесах державотворення не варто перебільшувати, щоб не ідеалізувати його. Право може стати соціально-економічною основою держави, але без високого духовно-морального клімату в суспільстві правову державу створити неможливо. Правова держава як організація народу за своєю

природою покликана будувати свої відносини, зокрема міждержавні, на морально-правових основах, на засадах ціннісних норм конституційного і міжнародного права, міжнародних мирних договорів.

8. У правовій державі громадянське суспільство, як зазначає Б. Кістяківський, репрезентують три основні форми влади: батьківська, договірна і публічно-правова. Без них неможливе існування ідеальної, демократичної, правової, соціальної держави. Взірцем для правової держави є батьківська влада, яка оснований на природному праві, онтологічних нормах, що виражені в ціннісних сімейних духовно-моральних імперативах. Батьківська влада скерована на правове виховання членів сім'ї, яке підпорядковується позитивному праву держави. Договірна форма влади спрямована на досягнення двосторонньої згоди, мети онтологічними нормами, багатьма нормами звичаєвого права, апробованого історично. Публічно-правова влада залучає багато службових осіб, державних інституцій, використовує позитивно-правові норми. Ця форма передбачає нормативно-правові акти, які реалізуються у відомих формах. Однак публічно-правова форма влади повинна брати за взірць батьківську і договірну форми.

9. Реалізація філософії правового аспекту взаємовідносин індивіда й держави у принципі єдності прав та обов'язків оснований на відсутності протиріч між суспільними й особистими інтересами. Такий консенсус можливий тільки в демократичному суспільстві, найширший спектр аспектів буття і життєдіяльності якого забезпечується належно сформованим правовим порядком. Правопорядок, який існує в житті, переважно не збігається з правопорядком, вираженим у правових нормах. Тому основну увагу потрібно приділяти вивченню першого, досліджуючи право як соціальне явище. Для цього важливо заглибитися в антропологічні виміри правопорядку, що залежать від сукупності індивідуальних духовних якостей кожного члена суспільства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гоменюк З. П. Онтологічні підходи Б. Кістяківського до з'ясування взаємозалежності права і держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер.: юридична*. Львів: ЛьвДУВС, 2013. Вип. 1. С. 438–446.
2. Гоменюк З. П. Функції правової держави у концепції Б. Кістяківського: філософсько-правовий аспект. *Митна справа*. Львів, 2013. Ч. 2, кн. 2, № 1 (85). С. 34–41.
3. Гоменюк З. П. Плюралістична інтерпретація сутності держави: філософсько-правовий підхід (на основі концепції правової держави Б. Кістяківського). *Митна справа*. Львів, 2014. Ч. 2, кн. 2, № 2 (92). С. 57–62.

4. Гоменюк З. П. Філософські детермінанти правової держави у теоретико-правовій спадщині Б. Кістяківського. *Порівняльно-аналітичне право*. Ужгород, 2015. № 6. С. 368–371.

5. Гоменюк З. П. Філософський зміст функціонування правової держави у державотворчій теорії Б. Кістяківського. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер.: *Юридичні науки*. Львів, 2016. № 845. С. 373–385.

6. Гоменюк З. П. Человек и право в философской концепции правового государства Б. Кистяковского. *Leges si Viata*. Republika Moldova, 2016. Iulie. С. 36–40.

7. Гоменюк З. П. Антропологічні виміри правопорядку за Б. Кістяківським. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: *«Право»*. Ужгород, 2017. Т. 2, № 46. С. 171–175.

8. Гоменюк З. П. Пліуралістична інтерпретація сутності держави: огляд філософсько-правових підходів. *Visegrad Journal on Human Rights*. Словацька Республіка, 2017. № 4. С. 56–61.

9. Гоменюк З. П. Человек и право в философской концепции правового государства Б. Кистяковского. *Leges si Viata*. Republika Moldova, 2016. Iulie. С. 36–40

10. Гоменюк З. П. Кістяківський про правозахисну функцію правової держави. *Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку*: матер. учасн. І Регіон. наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 квіт. 2013 р.). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2013. С. 31–33.

11. Гоменюк З. П. Теорія конституційної (правової) держави Б. Кістяківського. *Конституціоналізм в Україні (ідеї, концепції, доктрини): історія і сучасність*: матер. ІІ Всеукр. наук. Інтернет-конф. (м. Львів, 25 квіт. 2013 р.). Львів: ІПП «НУ «Львівська політехніка», 2013. Вип. 2. С. 10–14.

12. Гоменюк З. П. Б. Кістяківський про правозахисну функцію правової держави. *Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку*: матер. учасн. І заоч. наук.-практ. конф. (м. Львів, 10 квіт. 2014 р.). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка», 2014. С. 27–29.

13. Гоменюк З. П. Теория правового государства Б.А.Кистяковского. *Закон и порядок*: матер. VII Междунар. науч.-практ. конф. (г. Москва, 26 февр. 2013 г.): сб. науч. тр. Москва: Перо, 2013. С. 43–47.

14. Гоменюк З. П. Державознавча теорія Б. Кістяківського: філософсько-правовий підхід. *Філософські, теоретичні та методологічні проблеми юридичної науки в умовах євроінтеграції України*: матер. наук. доп. на Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25 квіт. 2014 р.). Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2014. С. 354–358.

АНОТАЦІЯ

Гоменюк З. П. Концепція правової держави Б. Кістяківського: філософсько-правові виміри. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2018.

У дисертації вперше у вітчизняній юридичній науці досліджено правову державу у філософсько-правовому вимірі розробок українського правознавця ХХ ст. Богдана Кістяківського. Йдеться про правову організацію життєдіяльності народу згідно з онтологічними, природними нормами, які насправді забезпечують панування права, оскільки мають реальне верховенство, а правопорядок є не насильницьким, а цивілізаційним. Такий ступінь розвитку держави вимагає природних внутрішніх імперативів суспільства, які завершуються конотацією народного представництва в управлінні державою. Як наслідок, виникає екзистенційна діалектика права, яка не тільки утворює підґрунтя для метафізичного і природно-правового розуміння організації влади у правовій державі, а й реально вивищує нематеріальні субстанції, зокрема освіту, науку, природознавство, які не повинні бути традиційно другорядними, а мають якісно впливати на матеріальні субстанції.

Дисертація має важливе практичне значення для розв'язання проблем правової держави в межах філософсько- і теоретико-правових наук.

Ключові слова: детермінанти правової держави, методологічна правова ідея, функції влади, філософія функціонування держави, види влади: батьківська, договірна та публічно-правова; антропологія правопорядку.

АННОТАЦИЯ

Гоменюк З. П. Концепция правового государства Б. Кистяковско-го: философско-правовые измерения. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Национальный университет «Львовская политехника» Министерства образования и науки Украины, Львов, 2018.

В диссертации впервые в отечественной юридической науке исследовано правовое государство в философско-правовом измерении разработок украинского правоведа ХХ ст. Богдана Кистяковского. Речь идет о правовой организации жизнедеятельности народа согласно онтологическим, природным нормам, которые на самом деле обеспечивают господство права, поскольку имеют реальное верховенство, а правопорядок является ненасильственным, а цивилизационным. Такая степень развития государства требует естественных внутренних императивов общества, которые завер-

шаются конотацией народного представительства в управлении государством. В результате этого возникает экзистенциальная диалектика права, которая не только образует основу для метафизического и естественно-правового понимания организации власти в правовом государстве, но и реально возвышает нематериальные субстанции, в частности образование, науку, естествознание, которые не должны быть традиционно второстепенными, а качественно влиять на материальные субстанции.

Диссертация имеет важное практическое значение для решения проблем правового государства в пределах философского и теоретико-правовых наук.

Ключевые слова: детерминанты правового государства, методологическая правовая идея, функции власти, философия функционирования государства, виды власти: родительская, договорная и публично-правовая; антропология правопорядка.

SUMMARY

Homenyuk Z.P. The Concept of the Law-governed State of B.Kistiakivskyi: Philosophical and Legal Dimensions. – The manuscript.

The dissertation for a Candidate Degree in Law, specialty 12.00.12 – Philosophy of Law. – Lviv Polytechnic National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2018.

For the first time in the national legal science, the law-governed state in the philosophical and legal dimension of the development of the Ukrainian lawyer of the twentieth century Bogdan Kistiakivskyi was investigated in the dissertation. The point at issue is the legal organization of the people's life-sustaining activity according to the ontological, natural norms that actually ensure the rule of law, since they have real domination, and the system of justice is not violent, but a civilizational one. Such degree of development of the state requires the natural internal imperatives of society, culminating in the connotation of the people's representation in the government of the state. As a result, an existential dialectic of law comes into existence; it forms the basis for the metaphysical and natural-legal understanding of the organization of government in the law-governed state, as well as really exaggerates the non-material substances, in particular education, science, and natural sciences, which should not be traditionally supplementary, but must have a qualitative effect on material substances.

A significant place is occupied by the philosophy of morality in the law-governed state, it is determined by ontological needs, and it is the natural creation of a legal society. To create a legal society, you should first educate a legal person. To do this, it should be borne in mind that the legal ideas in the perception of people receive a unique coloration and its own tint. Such

moral conditions require radical reformist transformations. To a large extent, such transformational changes should relate to the relationship between the state and the person (the individual), the nature of which implies the protection and guarantee of human rights and citizenship. To do this, one needs to study conscientiously the relevant concepts of human rights, rethink them in the context of concrete social economic and political conditions, and then turn to the practical aspects of defining, establishing and guaranteeing the rights of self-determination of the individual, considering the inadequate declaration of the principles of individual and social freedoms, neglected moral obligations.

The realization of the philosophy of the legal aspect of the relationship between the individual and the state in the principles of unity of rights and duties is based on the absence of contradictions between social and personal interests. Such a consensus is possible only in a democratic society, which widest range of aspects of life and life-sustaining activity is provided by well-established legal ordering. The law and order that exist in life do not coincide with the law and order, expressed in legal norms. Therefore, the main attention should be paid to the study of the first, investigating the right as a social phenomenon. This gives grounds for considering it as the only effective system that disciplines the society, organizes and regulates the relations between its members, therefore, the right acts as a kind of technology of social life, designed to streamline it and realize the ideals of the proper one into the social world. To do this, it is necessary to delve into the anthropological dimensions of the law and order, which depend on the totality of individual spiritual qualities of each member of society.

The dissertation is of great practical importance for solving problems of the law-governed state within the limits of philosophical and theoretical and legal sciences.

Key words: determinants of the law-governed state, methodological legal idea, functions of power, the philosophy of functioning of the state, types of power: parental, contractual and public-law; anthropology of law and order.

Підписано до друку 6.08.2018 р.
Формат 60×84/16.
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 0,9.
Зам. № 91. Наклад 100 пр.

Видавництво «ПАІС»
Реєстраційне свідоцтво ДК № 3173 від 23 квітня 2008 р.
вул. Гребінки 5, оф. 1, м. Львів, 79007
тел.: (032) 255-49-00, (032) 261-24-15
e-mail: pais.druk@gmail.com; <http://www.pais.com.ua>